

Dikotomi eller komplementaritet?

”Forståelse” og ”forklaring” i et vitenskapsteoretisk perspektiv

Lars Råmunddal

INNLEDNING

I min avhandling *Konsept og endring* (2009) – og som jeg betegner som en kvalitativ studie, bruker jeg begrepene *forståelse* og *forklaring* på en komplementær måte. Men jeg er klar over at en slik mer komplementær måte å bruke begrepene *forståelse* og *forklaring* på i vitenskapsteoretisk sammenheng slett ikke er uomstridt eller selvsagt. Derfor har jeg som hensikt i dette essayet både å gjøre meg noen dypere refleksjoner om den vitenskapsteoretiske bakgrunn begrepene *forklaring* og *forståelse* har – og spesielt ønsker jeg å drøfte hvilket forhold det kan være mellom dem. Som utgangspunkt for dette mitt vitenskapsteoretiske essay, har jeg stilt meg selv følgende spørsmål: Kan *forklaring* og *forståelse* egentlig sees på i et så pass ”harmonisk” forhold som jeg bruker begrepene i min avhandling, eller står de i et spenningsforhold til hverandre – eller utelukker de simpelt hen hverandre? Med bakgrunn i den vitenskapsteoretiske historie kan det også være grunn til å spørre om *forklaring* og *forståelse* tilhører hver sine adskilte vitenskapelige ”verdener” eller om de på en eller annen måte henger sammen og de står i et avhengighetsforhold til hverandre. Med tittelen – *Dikotomi eller komplementaritet* – ønsker jeg å fange opp denne problemstillingen. *Dikotomi* handler en todeling (eller tvedeling) i to like store og adskilte deler, og begrepet *komplementaritet* har å gjøre med om noe henger sammen eller at det finnes en avhengighet mellom eksempelvis to størrelser.¹ Konkret går mitt spørsmål på forholdet mellom årsaks- eller kausalforklaringer og hermeneutisk forståelse – om det er snakk om dikotomi eller komplementaritet?

---

¹ Til bakgrunnen for bruken av begrepene dikotomi og komplementaritet i vitenskapsteoretisk sammenheng, jf. Barbosa da Silva og Andersson 1993:61ff.

Jeg har valgt å drøfte tre forskjellige vitenskapsteoretiske måter å tilrettelegge forholdet mellom *forklaring* og *forståelse* på. I den første modellen (II), som jeg her kaller *enhetsmodellen* – med tanke på at modellens måte å tilrettelegge forholdet mellom forklaring og forståelse på, relaterer seg til debatten om ulike typer vitenskaper (jf. Krogh m/fl 2003:100ff.) og der man i den positivistiske tradisjonen kun er villig til å tale om at det er *én vitenskap* – eller *én vitenskapelig metode* – som er holdbar.² Man kunne her også tale om den positivistiske modellen – siden den bygger på en grunnleggende positivistisk måte å tenke på – der det er kausalforklaringene som dominerer og der det er lite rom for hermeneutisk forståelse. Den andre modellen (III) – som jeg her kaller *dikotomimodellen*, og som betoner at forklaring og forståelse på mange måter tilhører hver sine vitenskapelige ”verdener” som opererer med hver sine studieobjekter og hver sine metoder. Her settes derfor et skarpt skille mellom kausalforklaringer i naturvitenskap og hermeneutisk forståelse i humanvitenskap. Relatert til debatten om ulike typer vitenskaper, kunne denne modellen derfor ha blitt kalt *tovitenskapsmodellen*, siden skillet mellom naturvitenskap og humanvitenskap står sentralt. I den tredje modellen (IV) – som jeg kaller *komplementaritetensmodellen*, vil man kunne si at kausalforklaringer og hermeneutisk forståelse på ene eller annen måte hører sammen – eller at de står i et komplementært forhold til hverandre.

Jeg vil i det følgende – under hver modell, først gi en nærmere beskrivelse av den aktuelle vitenskapsteoretiske posisjonen – for deretter å hente fram sentrale tenkere og representanter og i kortform forsøke å si noe om hvordan de tilrettelegger forholdet mellom *forklaring* og *forståelse*. Avslutningsvis i essayet (V), vil jeg sammenligne de tre modellene og drøfte de mer overordnede og paradigmatisk spørsmålene om modellens konsekvenser for det grunnleggende syn på ontologi og epistemologi, på vitenskapsideal og menneskesyn. Til slutt vil jeg forsøke å relatere mitt ”landingssted” i forhold til de tre modellene jeg drøfter til min egen måte å bruke begrepene *forklaring* og *forståelse* på i avhandlingen *Konsept og endring*. Men før jeg starter gjennomgangen av de tre ulike modellene, kan jeg gjøre oppmerksom på en tilsynelatende diskrepans mellom de tre alternative synsmåtene som presenteres i modellene og problemstillingen som antyder kun to alternativer som aktuelle. Forklaringen på dette er den at jeg (og andre med meg) regner det første alternativet, som jeg altså kaller enhetsmodellen eller den positivistiske posisjonen, som en ”forlatt” posisjon – selv om man riktig nok kan

---

² Barbosa da Silva og Andersson 1993:55ff. bruker begrepene *envitenskapstesens* og *tovitenskapstesens*, og de gjør også rede for ulike vitenskapsteoretiske posisjoner i forhold til debatten om forholdet mellom naturvitenskap og humanvitenskap.

se reminisenser av den fortsatt. Men siden den positivistiske modellen er en svært tydelig og ”aktuell” del av den vitenskapsteoretiske historie, er den også med her.

ENHETSMODELLEN

Først noen ord om det jeg ovenfor har kalt *enhetsmodellen* eller den positivistiske måten å tenke seg forholdet mellom forståelse og forklaring på. Positivismen i filosofisk mening handler om et syn (eller den vitenskapelige retning) der man vektlegger at erkjennelse eller kunnskap kun bygger på kjensgjerninger som er gitt gjennom sanseerfaring. Viten blir dermed begrenset til *sansedata*, og denne viten kan kun nås gjennom metodisk og vitenskapelig observasjon av "virkeligheten" som kan måles kvantitativt. Positivismens ideal er naturvitenskapen (spesielt innenfor fysikk og matematikk), hvor forskning er basert på observerbare data. Man søker etter naturlover som styrer samfunnet på samme måte som de vi finner i fysikken. All spekulativ tenkning og metafysikk avvises, da erkjennelse kun ansees være basert på empiri. Og man kan si at all forklaring blir årsaksforklaring.³

Det er vanlig å skille mellom to hovedretninger innen den filosofiske positivismen. Den klassiske positivismen er knyttet til tenkere som A. Comte og J.S. Mill på 1800-tallet og ny-positivismen eller den logiske positivismen på 1900-tallet.⁴ I det følgende har jeg valgt ut tenkere som man kan si hører hjemme i begge disse retningene. Klassisk oppfattelse av hva en forklaring av en begivenhet – en historisk forklaring – er for noe, finnes hos J.S. Mill (1806-1873) som framstår som en sentral premissleverandør for den klassiske positivistiske tenk-

---

³ Begrepet *positivisme*, som for øvrig var et begrep som kritikerne av såkalt positivistisk tenkning brukte – og ikke ”positivistene” selv, kan ha flere betydninger. Den opprinnelige var at man ønsket å *holde seg til det gitte*, til fakta, og unngå spekulasjoner. Begrepet er også blitt brukt synonymt med *behaviorisme* – der tanken om at det var mulig å bygge opp en naturvitenskapelig psykologi stod sentralt. Men positivisme er også blitt oppfattet som *scientisme* – i betydningen naturvitenskapen som den eneste holdbare veg til sann kunnskap, jf. Krogh m/fl. 2003:112ff. Det er siste betydning jeg vektlegger i dette essayet. L. Nordenfelt gir også en kort og informativ innføring i ulike måter begrepet positivisme brukes på, jf. Nordenfelt 1982:152-153.

⁴ I den klassiske positivismen på 1800-tallet stod tenkere som C. Saint-Simon (1760-1825), A. Comte (1798-1857) og J. S. Mill (1806-1873) sentralt. Retningen bar preg av den naturvitenskapelige metodens høye prestisje på slutten av 1800-tallet – der naturvitenskapelige forklaringer blir idealet for alle vitenskaper og all forklaring er årsaksforklaring. Den såkalte logiske positivismen vokste fram på 1900-tallet kan sees på som en reaksjon på oppfatningen om at filosofien også kan nå erkjennelse av verden a priori, dvs. gjennom tenkning. Ny-positivistene hadde en teori om at alle påstander som ikke kunne testes empirisk i strengeste forstand, var meningsløse. De hevdet også at det i alle fall fantes noen data som var absolutt sikre og urokkelige og de trodde på muligheten for å verifisere hypoteser i naturvitenskapen. (Jf. Krogh 2003:113). Viktige representanter for nypositivismen var R. Carnap, M. Schlick, P. Frank. Til de to retningene innen positivismen, se Kjørup 1997:228ff.

ningen - ikke minst med bakgrunn i boken "The System of Logic" fra 1843, (jf. Krogh 1993:538-540). Mill sier at en individuell kjensgjerning er forklart når man har angitt årsaken, dvs. har anført den kausale lovmessighet som ligger bak det som skjer. For Mill var forklaring det rent logiske forhold mellom tre ting (jf. Kjørup 1997:159-160): 1) en bestemt lovmessighet (en årsak-virkning-sammenheng), 2) de konkrete omstendigheter og 3) den begivenhet som skal forklares. Iflg. Mill ville menneskevitenenskapene først bli skikkelige vitenskaper når de kunne formulere lovmessigheter og dermed gi forklaringer av denne type. Mills forståelse av hva en forklaring er, har nærmest vært ubestridt i den vitenskapsteoretiske forståelse av naturvitenskapene, sier Kjørup (ibid.).

Mill hadde også klare meninger om de humanistiske vitenskapene, spesielt sosiologi, men også psykologi og historie, (jf. Kjørup 1997:291). Og han mente at dette var vitenskaper som var tilbakestående – av den grunn at de ikke brukte naturvitenskapene – spesielt fysikken, som modell. For også i åndsvitenskapene måtte oppgaven være å finne lovmessigheter – og så bruke disse lovmessighetene for å gi årsaksforklaringer. Det finnes nemlig bare en holdbar vitenskapelig metode, nemlig den som med stor suksess hadde blitt anvendt i naturvitenskapene. (Kjørup 1997:85ff.) Mill gjør seg til talsmann for en *induktiv metodisk tenkning*. Denne går ut på at for å skaffe pålitelig kunnskap til veie, måtte man skaffe mengder av troverdige enkelte *fakta* (facts) – og deretter å formulere *allmenne sannheter* og *lovmessigheter*. Formålet var både å få kunnskap om et fenomen, kanskje også forutsi noe knyttet til fenomenet og endelig å kunne forklare fenomener og begivenheter. Kjørup bruker eksemplet med blindtarmsbetennelse – som man vet hvordan (vanligvis) utvikler seg. Derfor kan man også forutsi sykdomsforløpet. Dør pasienten kan man forklare dødsfallet ut fra det kjente sykdomsbildet. Allmenn viten fungerer altså som en slags logisk regel for å slutte fra det man vet om ett tilfelle til mer viten om et annet. Det etableres altså en forbindelse mellom hva vi kaller årsaker saker og hva vi kaller virkninger innenfor en vitenskapelig forklaring.

Men hvordan kommer man fram til allmenn viten og spesielt til lovmessigheter, spør Kjørup (1996:87). Mill gikk imot for eksempel Descartes måte å tenke på – at man kan ta utgangspunkt i noen allmenngyldige prinsipper. Man må iflg. Mill ta utgangspunkt i hvordan verden er innrettet på detaljplan. Men det store spørsmål blir: Hvordan kommer man fra en eller flere iakttagelser til disse allmenngyldige lovmessighetene? For Mill og de klassiske positivistene går vegen over induktiv generalisering som innebærer logiske slutninger fra "noen" til "alle". Men nå kan det være problematisk å kalle dette en logisk slutning. En slik forutsetter nemlig at det ikke er noe mer i konklusjonen enn det er i premissene, dvs. konklusjonen

sjonen kan ikke inneholde eller skape ny viten. Men det er nettopp dette induksjonsmetoden gjør! Det såkalte ”induksjonsproblemet” i vitenskapsfilosofien handler om hvordan man kan rettferdiggjøre en induktiv slutning, (Kjørup 1996:87ff.). Nå kan man si at Mill var mer empiriker enn logiker – mest opptatt av metode og sunn fornuft. Mill mente også at humanvitenskapene – for å kunne utvikle seg, måtte bruke samme metoder og tenkemåter som naturvitenskapene. Slike metoder hviler framfor alt på induksjonen, og handler om at man må ta utgangspunkt i omhyggelige og systematiske iakttagelser og generalisere på grunnlag av disse. Formålet er å formulere allmenn viten – og spesielt lovmessigheter, for å forklare å kunne forutsi, (Kjørup 1996:89).

Den logiske positivisten Carl Gustav **Hempel** (1905-1997) blåste nytt liv i debatten om humaniora kunne (eller burde) bruke samme type forklaringer som naturvitenskapene med sin artikkel «The Function of General Laws in History» fra 1942, (Krogh 1996:97ff.) En vitenskapelig forklaring er en påvisning av at en begivenhet er et resultat av en rekke særlige omstendigheter i overensstemmelse med en allmenn lovmessighet. Hempel kaller denne forklaringstypen *deduktiv-nomologisk*. Deduktiv fordi det er snakk om en logisk slutning eller utledning, nomologisk pga. lovmessigheten. Med bakgrunn i en slik tenking, mener man altså at man har forklart noe dersom det kan henføres under en vitenskapelig lov. I nevnte artikkel mener Hempel å kunne vise at den logiske strukturen i enhver vitenskapelig forklaring er å betrakte som et deduktivt slutningsforhold mellom to klasser av utsagn; på den ene siden har vi det utsagnet som beskriver det som skal forklares, for eksempel *explanandum*; på den annen side har vi den klassen av utsagn som gir forklaringen, kalles *explanans*. Explanans består alltid av to forskjellige slags utsagnstyper, minst et universelt utsagn som har karakter av vitenskapelig lov, og minst et singulært utsagn som beskriver den eller de omstendigheter som foreligger når loven(e) kommer til anvendelse. Dette kalles den deduktiv-nomologiske forklaringsmodell, ofte forkortet til DN-modellen for vitenskapelig forklaring.⁵ (Jf. Barbosa da Silva/Salvesen 2009:158-160).

---

⁵ DN-modellen kan illustreres på følgende måte (Barbosa da Silva/Salvesen 2009). Vi gjør den iakttagelse at en jernkule i kald tilstand akkurat får plass i et hulrom mens den i oppvarmet tilstand ikke kan plasseres der. Dersom hulrommet ikke har forandret seg, er det jernkulen som må ha utvidet seg. Og dette fenomenet kan forklares på følgende måte ut fra DN modellen: Explanans: Alt jern utvider seg ved oppvarming. / Dette er en jernkule & Den er blitt oppvarmet. / Explanandum: Denne jernkulen har utvidet seg. / Her følger explanandum fra explanans med logisk nødvendighet. Der som det er sant at alt jern utvider seg ved oppvarming og at den foreliggende kule er av jern og at den er blitt oppvarmet, så følger det også at jern kule har utvidet seg. Vi kan ikke godta premissene som sanne og benekte konklusjonen uten å motsi oss selv. Det forklarer det deduktive inn slaget i DN-modellen.

En variant av den deduktive-nomologiske forklaringsmodell er det Hempel kaller *den probabilistiske-statistiske forklaringstype*, dvs. sannsynlighetsforklaring. Statistiske forklaringer har samme form som DN-modellen; men her skiftes lovutsagnene ut med statistiske sannsynlighetsutsagn. Når man ikke har strengt universelle lover å holde seg til, må en nøyes med statistisk fastholdelse av grad av sannsynlighet. Men logikken er den samme: Ut fra vårt kjennskap til noen særlige omstendigheter, og ut fra vårt kjennskap til noen statistiske sannsynligheter, kan vi forklare visse hendelser, kan man forklare visse hendelser – tilsvarende at man kun ne ha forutsagt dem med stor sannsynlighet på forhånd. En slik forklaringsmodell sier ingenting om hvordan vi formulerer våre forklaringer, men at det foreligger en rasjonalitet bak det vi sier når vi skal gi gode forklaringer. Denne forklaringstype finnes også i en forkortet og mer dagligdags utgave (kalt *enthumeme*) – der en dypere lovmessighet kan være underforstått (eks. bilen vil ikke starte fordi batteriet er flatt, som underforstår premissen om at bilmotorer vanligvis ikke starter om batteriet). Modellen kan også være partiell, dvs. delvis, dvs. at forklaringen ikke er helt dekkende. Hempel viser også til at en del forklaringer kun kan oppfattes som skisser til forklaringer. Hempels oppfatning var at forklaringer i historievitenskapen, humaniora og samfunnsvitenskap generelt, skjelden eller aldri kan bli gitt i full kanonisk form, men at den uansett kan bli forstått ut fra grunnmodellen.

Hempels framstilling av forklaringer er blitt møtt med den kritikk at humaniora og samfunnsvitenskap blir plassert som en slags annenrangs eller ufullkommen vitenskap, som bare delvis kan oppfylle det naturvitenskapelige krav. Argumenterer man for at humaniora er en annen type vitenskap som ”står på egne bein”, slipper man dette (se modell II). Kritikere har også hevdet at de lovmessigheter eller sannsynligheter som Hempel regner med, kun er en type alminneligheter, banale, folkelige fraser med en viss overbevisningskraft – om de framlegges med overbevisning. Mye vitenskap støtter seg også på dagligdagse overbevisninger, noe som kan tyde på at vi forstår i stor grad på grunnlag av slike alminneligheter – som igjen danner grunnlaget både for forståelsen av oss selv og våre medmennesker (jf. Dilthey).

På naturvitenskapelig mark må man kunne si at den positivistiske tenkemåte har vært en suksess og at den har frambrakt store resultater. Krogh gir også flere eksempler på hvordan man har forsøkt å tilpasse den positivistiske tenkemåten til humanistiske fagområder. Det som man da vil vektlegge er at man konsentrerer seg om erkjennbare fakta og avviser alle

---

Det nomologiske innslaget oppfylles i og med at for eksempel explanans inneholder minst et universelt utsagn med karakter av lov (av gresk *nomos* = lov).

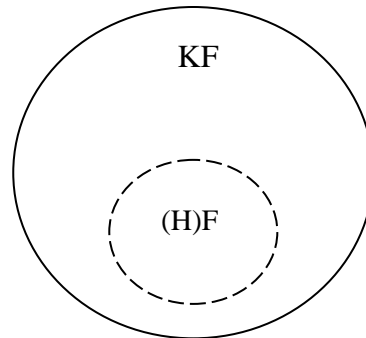
slags filosofiske spekulasjoner, særlig om en guddommelig styrelse eller et forsyn i historien”, sier Krogh (2007:104ff.). Ellers må det kunne sies at den ensidige positivistiske tenkemåte har vært på vikende front de siste tiår. Kjørup sier at man i dag finner positivismen i vitenskapen først og fremst i teoretiske og programmatisk og polemiske tekster, altså i vitenskapsteoretiske grunnbøker, i metodebøker og doktoravhandlingers innledende teoretiske og metodiske refleksjoner og i anmeldelser av og debatter om vitenskapelig litteratur, (1996:302). Man kunne nok også her legge til at positivistisk tenkning har en tendens til å dukke opp i medisinsk vitenskap, i psykologi, i sosiologi, etc.⁶ Men samtidig understreker Kjørup at i det i en viss forstand ikke finnes en positivistisk vitenskap ”hverken inden for humaniora eller andetsteds”. Dette er en umulighet, sier han, i og med at de positivistiske doktriner er uholdbare. Et slikt syn grunngir han videre med at ”ingen eksempler på paradigmer eller konkrete forsknings-resultater som f.eks. bygger udelukkende på teoriløse iagttagelser, for den slags iagttagelser findes slett og ret ikke”, (Kjørup 1997:302). I den hermeneutiske tradisjon bestrides det også at DN-modellen representerer den logiske strukturen i alle former for vitenskapelige forklaringer. Å utlegge meningsinnholdet i et kunstverk eller å gjøre en handling forståelig, er i den hermeneutiske tradisjonen å utføre en form for forklarende virksomhet som er prinsipielt forskjellig fra det som uttrykkes i DN-modellen. For det første opererer man med meningsfulle kulturdata og ikke på naturdata. For det andre synes ikke lover å være nødvendige i slike forklaringer. Og for det tredje synes forklaringer av meningsfulle kulturdata å tillate alternativer uten å bli forkastet som feilaktige. (Barbosa da Silva/Salvesen 2009:160).

Sammenfattende kan man si om forholdet mellom forklaring og forståelse i det jeg her ha kalt enhetsmodellen, at det er kausalforklaring i den positivistiske utgaven som blir den altoverskyggende oppfatning av hvordan sann viten skaffes til veie. Ja, denne overbevisningen er så sterk at man ikke bare har en vitenskapelig metode man foretrekker, men man er av den oppfatning at det bare finnes én vitenskap overhodet. Begrepet forståelse må da bli forstått som den forståelse eller kunnskap man sitter igjen med etter å ha brukt den positivistiske metoden. Noen *hermeneutisk* forståelse i den betydning som dette får i de to neste modellene, kan det ikke være snakk om. I figur 1 har jeg forsøkt å visualisere forholdet mellom kausal-

---

⁶ Kjørup gir også eksempler på humanistiske fag der positivismen har hatt betydelig innflytelse, som i den såkalte junggrammatikken – som er et språkvitenskapelig paradigme med utgangspunkt i en gruppe lingvister fra Leipzig som begynte å gjøre seg gjeldende rundt 1870. i stilhistorien i musikkvitenskapen, i den amerikanske strukturalismen og behaviorismen. (1997:302-306)

forklaring (KF) og hermeneutisk forståelse (HF) i den positivistiske modellen, ved plassere HF fullstendig ”fanget” på KF’s område. Jeg har også satt en parentes rundt hermeneutisk (H) – fordi å markere at man her knapt kan tale om denne type forståelse. Jeg kan også presisere at figuren nedenfor er min egen rekonstruerte modell – som jeg framstiller på basis av foregående kritiske gjennomgang av den positivistiske posisjonen.

Figur 1: Enhetsmodellen (KF= kausalforklaring, HF= hermeneutisk forståelse)

DIKOTOMIMODELLEN

Den positivistiske måten å tenke på har bakgrunn i det syn at det i bunn og grunn bare finnes én vitenskap. Det jeg her kaller *den dikotomiske modellen*, bygger på det grunnsyn at det finnes to grunnleggende vitenskaper, nemlig naturvitenskap og humanvitenskap. *Humanvitenskapene* har menneskets handlinger og produktene av menneskets bevissthet – slik dette viser seg i den historisk-kulturelle konteksten – som studieobjekt, mens *naturvitenskapen* studerer naturen eller universet og alt som faller utenfor menneskets bevissthetsområde. De to skiller seg altså både når det gjelder studieobjekt og arbeidsmåte/metode. (Jf. Barbosa da Silva og Anderson 1993:55ff.). I det følgende vil jeg kort gjennomgå Droysen – som betonte skillet mellom forståelse og forklaring på basis av at de bygger på forskjellig studieobjekt – og Dilthey – som la større vekt på skillet mellom forståelse og forklaring på bakgrunn av et markert skille mellom to helt ulike hovedtyper vitenskaper som opererer med hver sine respektive metoder, nemlig kausalforklaring og hermeneutisk forståelse.

J. G. **Droysen** (1808-1889) skilte mellom forklaring og forståelse ut fra en grunnleggende tanke om at studieobjektene var forskjellig i naturvitenskap og humanvitenskap, for ham spesielt historieforskning (utvikling av historisk metode), (Krogh 2003:106ff). Droysen mente at skillet mellom forstå og forklare – og dermed skillet i metode, har sin grunn i skillet mellom de forskjellige objekter som naturforskeren og historikeren står overfor. Historievi-

tenskapen handler om utforskningen av resultatene av menneskelig virksomhet på alle plan. Og når man forsker historisk, betrakter man objektene i rekkefølge, noe som oppstår, utvikler seg og forgår. I naturvitenskap betrakter man tingene som objekter i rom. Droysen framhevet at vi forstå noe når vi oppfatter det som et resultat av en form for menneskelig virksomhet. I fysikken, kjemien, osv., handler det ikke om å forstå da vi ikke oppfatter naturfenomenene som uttrykk for noe. Her kan vi forklare ved bl.a. å henvise til naturlovene.

Også forståelse er knyttet til at vi sanser verden og samler data om den, men dataene i historieforskningen er våre opplevelser av objekter, som i sin tur er uttrykk for en menneskelig virksomhet. Det samme kan man ikke si om dataene fra observasjoner om planeters og stjerners bevegelser. Dermed, sier Krogh (2003:107), ”antyder Droysen et skille som senere forskere stadig har grepet tilbake til. Når det gjelder historien, er vi så å si på innsiden. Vi står overfor noe som i bokstavelig forstand er menneskeverk, en verden vi selv er en del av. Når det gjelder naturen, er vi ikke på innsiden. Vi står utenfor.” Krogh viser her bl.a. til den norske filosofen H. Skjervheim som rundt 1960 framsatte skillet mellom ”deltakar og tilskodar”. En liten presisering til slutt i forbindelse med Droysens bruk av begrepene forklaring og forståelse: Han bruker begrepet forklare bare på årsaksforklaringer ut fra allmenne lover. Han kunne selvsagt godta at historikerne driver ved formålsforklaringer. Begrepet forstå – knytter han til det individuelle, det som gjør hvert menneske til noe spesielt, til noe mer enn et produkt av sine omgivelser.

Wilhelm **Windelbrand** (1848-1915) hadde også innvendinger mot Mill og han lanserte i 1894 to nye uttrykk for skillet mellom natur- og humanvitenskap – og som fremdeles brukes, nemlig skillet mellom *nomotetiske* og *idiografiske* vitenskaper.⁷ Han mente at humaniora (og spesielt historievitenskapen) ikke interesserer seg for lovmessigheter, men for de enkelte begivenheter og deres bredde. Historievitenskapen er derfor ideografisk, mens naturvitenskapene er nomotetiske – dvs. den søker etter allmenne lover. Brown sier at Windelbrands skille mellom nomotetiske og ideografiske vitenskaper kan ”avspeile en arbeidsfordeling” (Brown 1998:188). Denne arbeidsfordelingen går i dette tilfelle ut på at noen tar seg av detaljerte fakta, mens andre sørger for generelle teorier – og først dette til sammen ”vil kunne gi skikkelige vitenskapelige forklaringer”, (Brown, *ibid.*).

Wilhelm **Dilthey** (1833-1911) mente imidlertid at forskjellen mellom de to vitenskapene (og dermed også mellom forklaring og forståelse) gikk dypere en ”en arbeidsfordeling”,

---

⁷ Uttrykkene bygger på de greske ordene *idios* = særegen, *grafein* = beskrive og *nomothetein* = fastsette lover, jf. Seglen 2001:67.

og han hevdet at den type forklaring som man søker i vitenskaper om mennesket som kulturvesen, var "av en annen art" enn den man søker i naturvitenskapene, (Brown 1998:188). Man kan si at Dilthey videreføre Droysens tenkning i det første store bidraget til humanioras vitenskapsfilosofi i verket "Einleitung in die Geisteswissenschaften" fra 1883, (Seglen m/fl. 2001:65; Jeanrond 1994:51-57). Dilthey kom til å markere forskjellen mellom naturvitenskap og humaniora på dette punkt ved sin formulering: "Naturen forklarer vi, sjelelivet forstår vi", (Kjørup 1997:159). Dermed kom han iflg. Kjørup til å skape skarpt skille mellom forklaring og forståelse, siden forståelse nettopp er det man henter ut av forklaringer. Det Dilthey kritiserte, var den rent logiske "mekanikk" som Mill var opptatt av – og som han mente ikke var nok for å forstå menneskelige handlinger i mer empatisk forstand. Men han mente også at vi må forstå menneskelige handlinger ut fra det generelle, dvs. hvordan mennesker vanligvis handler. Dilthey mente altså at naturvitenskap og humanvitenskap var forskjellige ved at naturvitenskapen hadde kausalforklaringer ved hjelp av naturlover som sin grunnleggende metode, mens humaniora hadde hermeneutisk forståelse som sin grunnleggende og adekvate metode. Et slikt syn på humaniora forutsetter et ikke-reduksjonistisk menneskesyn. Iflg. Dilthey har nemlig mennesket spesielle dimensjoner (sjel og ånd) som ikke kan studeres ved hjelp av kvantitative eller naturvitenskapelige metoder. Det som er typisk for mennesket kan bare studeres ved hjelp av kvalitative metoder og den hermeneutiske forståelsen.

Dilthey forstod seg selv som Schleiermachers arvtaker⁸. Som sin læremester skilte han mellom de forskjellige filologiske disipliner som med stadig større ekspertise var i stand til å lage pålitelige tekstutgaver, - og den egentlige hermeneutikk, dvs. lære om forståelse. Dette fører han videre enn Schleiermacher idet han ser på hermeneutikken som filologiens grunnlagsdisiplin, dens vitenskapsteori. Også i framstillingen av forståelse gikk han videre enn S. Han taler om karakteren forståelsen har, som gjenskapelse, gjenopplevelse og innfølelse. Sentralt for ham er tanken om at vi i dag ikke har mulighet for å konkret gjenoppleve historiske hendelser (som Luthers...), men jeg kan allikevel "gjenoppleve" (*nacherleben*). Denne grunner seg i at de menneskelige ytringer (i kunst, juridiske og religiøse dokumenter, i kultiske

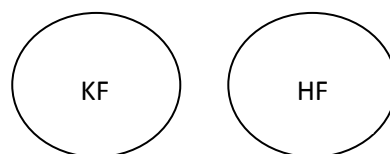
---

⁸ F. **Schleiermacher** (1768-1834) skilte (som Ast) mellom forståelse og forklaring (som han forstod som "utleggelse") – men det siste regner han ikke med til hermeneutikken. Å forklare en ytring for andre er en retorisk oppgave. Å forstå rommer i seg to momenter: et språklig og et tankemessig, tilsvarende en grammatikalsk og en psykologisk del. S. er også opptatt av det dialektiske spill (jf. hermeneutisk sirkel) mellom del og helhet – som ikke angår teksten, men forholdet mellom teksten og den opphavsmann og vedkommendes tid. Fordi vi har bedre oversikt over denne tid enn opphavsmannen selv, kan vi komme fram til en dypere og bedre forståelse til teksten enn den opphavsmannen selv hadde. Jeanrond 1994:44-52.

handlinger) – er en slags objektivisering av menneskelig bevisshetsliv (livsytringer). Fordi disse opptrer i vår sanseverden, er de åndelige – og uavhengige av om de er tiltenkt en betydning eller ikke. Takket være en slags organisk sammenheng mellom alt menneskelig og alle menneskelige frembringelser, blir det mulig for oss å sette oss inn i eller å gjenoppleve andre tilværelse gjennom disse objektiviseringer.

W. Dray (1921-) har satt fra ideen om *rasjonelle forklaringer* som et alternativ til DN-modellen. ”På mange måder kan Drays synspunkt i øvrig ses som et forsøg på at give konkret kød og blod til den hermeneutiske traditions fremhævelse av *Verstehen* som en særlig indsigtsgivende ”handling”, og på at fastholde Windelbrands tanke om at historien beskæftiger sig med enkeltstående fænomen.” (Kjørup 1996:166). En *rasjonell forklaring* av en menneskelig handling har man hvor man dels 1) redegjør for de særlige forhold i en gitt situasjon, dels 2) påpeker at den handling som ble utført var den fornuftigste eller rimeligste i situasjonen. En historiker må finne ut hvordan den handlende forstod situasjonen og forestille seg hva de forskjellige mulige handlinger ville føre til. Videre må historikeren finne ut av hva den handlende ville oppnå, dvs. hva vedkommendes formål, hensikter og motiver. Historikeren vil da skape forståelse av handlingen hvis det lykkes å vise at hva den handlende gjorde var fornuftig og ”riktig” – ut fra vedkommendes hensikter og motiver. Slike forklaringer var Hempel noe uvillig til å akseptere ut fra dens utilstrekkelighet i forhold til syllogismens logikk (Kjørup 1996:167). Mens Dray på sin side hevdet at det heller ikke var nødvendig for å skape forståelse av en menneskelig handling at en rasjonell forklaring presses inn i en logisk modell.

Det sentrale i dikotomimodellens måte å tilrettelegge forholdet mellom forklaring og forståelse på er at man ser på disse to begrepene som tilhørende hvert sitt vitenskapelige område, slik at de dekker hvert sin virkelighet eller hvert sitt studieobjekt – og at de har hver sine metoder eller hver sin veg til erkjennelse. Visuelt kan forholdet mellom kausalforklaring og hermeneutisk forståelse framstilles på følgende måte i denne modellen.

Figur 2: Dikotomimodellen (KF= kausalforklaring, HF= hermeneutisk forståelse)

KOMPLEMENTARITETSMODELLEN

Det grunnleggende i den komplementære måten å tenke forholdet mellom forklaring og forståelse på, er at man forsøker å gi en begrunnelse for at disse to ikke er motsetninger mellom de to – heller ikke nødvendigvis at de er like. Jeg kommer i det følgende til å konsentrere meg om en gruppe tenkere som representanter for denne posisjonen: Heidegger, Apel, Gadamer og Ricoeur.⁹ Først noen ord om Heideggers posisjon: M. **Heidegger** (1889-1976) begrunner sitt syn ut fra en filosofisk-hermeneutisk antropologi. Menneskets måte å være på (eksistere) utgjør en grunnleggende forståelse som er en forutsetning for alle andre former for forståelse, dvs. så vel teoretisk (kausal forklaring) som praktisk (hermeneutisk forståelse), (Barbosa da Silva og Andersson 1993:61). Med hermeneutisk forståelse menes her forståelsen av den ikke-lingvistiske meningen (intensjon, hensikt) i menneskelige handlinger, oppførsel, osv.

Heidegger hadde Dilthey som lærer og var opptatt av hermeneutikk, fenomenologi og eksistensfilosofi. Som hans hovedverk regnes ”*Sein und Zeit*” 1927. I fenomenologien var han påvirket av E. Husserl som var opptatt av å gjøre filosofien til streng vitenskap og konsentrerte seg direkte om fenomenene – som viser seg med full sikkerhet for vår bevissthet. Det som ”faktisk” finnes bak fenomenene settes i parentes sammen med alle forutinntatte meninger. Det er denne ”fenomenologiske metode” som Heidegger bruker i *Sein und Zeit*. Denne undersøkelse av menneskets væren kaller han like gjerne for hermeneutikk som for fenomenologi. Han vil nemlig avsløre hva selvet så å si allerede vet om sin egen væren. Bak slik innsikt ligger erkjennelsen av mennesket som et forstående vesen. Men dette er en forståelse som ligger langt fra tolkning. Det er en forutsetning for all fortolkning, det er et grunntrekk ved selve den menneskelige tilværelse. Det er den enkeltes evner til å se sine egne muligheter – og som er forankret i den enkeltes situasjon. En slik forståelse av sin egen væren behøver heller ikke å bære begrepslig. (Jeanrond 1994:58ff.)

---

⁹ Barbosa da Silva og Andersson viser til at Føllesdal, Walløes og Elster har analysert den hypotetisk-deduktive metodens spesielle karakter som gjør den anvendbare både i naturvitenskap og humaniora. At noen mener at dette er en metode som bare er anvendbar innenfor naturvitenskap, skyldes at de har misforstått hva metoden går ut på. Når den anvendes i begge typer vitenskap, bygger dette på metodens rent formelle karakter, og det faktum at metoden ikke bygger på et bestemt innhold. “[...] metoden sier intet om hva konsekvensen av de forskjellige hypoteser skal prøves mot. Det kan være sanseerfaring, men det kan også være innsikt som man får gjennom spesielle former for intuisjon, gjennom selv-refleksjon, osv.” (Føllesdal, A., Walløe, L. og Elster, J. m/fl. 1984: Argumentasjonsteori, språk og vitenskapsfilosofi, Universitetsforlaget, side 134). Føllesdal, Walløe og Elster definerer altså hermeneutikken som anvendelsen av den hypotetisk-deduktive metoden på meningsfullt materiale, dvs. produkter av den menneskelige bevissthet. For dem blir det dermed heller innen motsetning mellom hermeneutisk forståelse og den hypotetisk-deduktive metoden.

Heidegger mente altså at all utlegning hviler på forståelse. Den hermeneutiske sirkel etter tradisjonelle logiske regler – er en ond sirkel, sier han, som vil true vitenskaplighet av historisk erkjennelse. Han imøtegår også tanken om at man bør holde seg unna den naturvitenskapelige erkjennelses objektivitet. Utfordringen er ikke hvordan man skal komme seg ut av denne ”onde” sirkel, men hvordan man skal komme seg inn i den – for den er et grunnvilkår for all erkjennelse, ikke bare historisk, men også i matematikk og naturvitenskap. Forskjellen mellom matematikkens og historievitenskapens sirkel, er bare at matematikkens er snevrere enn historiens mer altomfattende – og som er forbundet med hele den menneskelige tilværelse. Og for å komme fram til denne type forståelse, sier Heidegger at man må unngå ”at lade forehavende, forsigt og forgreb forudgive af blotte indfald og folkebegreber, men at sikre det videnskabelige tema i disses udarbejdelse af sagerne selv”. (Kjørup 1996:276). I Heideggers forståelse av den hermeneutiske sirkel ligger ikke bare undertrekningen av dens allmenne karakter, men også det at han trekker fortolkeren med inn i sirkelen. Hos ham dreier det seg nemlig om samspillet mellom det som skal forstås og den som vil forstå.

Karl-Otto **Apel** (1922-) og andre vitenskapsteoretikere som er inspirert av Heideggers grunnsyn på mennesket som forstående vesen, hevder at kausalforklaring forutsetter forståelse, noe som innebærer at uten forståelse er ingen forklaring mulig. Dermed kan man også slutte at dersom det er slik at forståelse og forklaring komplimenterer hverandre, behøves begge også i naturvitenskap. Men Apel sier også at man ikke kan fornekte forklaringens nødvendighet innenfor humanvitenskap. Både i historiske vitenskaper og i samfunnsvitenskapene, er sannsynlighets- eller statistiske forklaringer anvendbare. Som jeg tidligere har vist, skiller disse seg fra deduktive-nomologiske forklaringer ikke i type, men i grad – da de bygger på ulike grader av sannsynlighet basert på empiriske generaliseringer – altså med ulike grader av sannsynlighet. ”En kausalforklaring i allmennhet forutsetter alltid en naturlov eller en empirisk generalisering som gjøres gjennom induktivt resonnement og den hypotetisk-deduktive metoden. Synet på den hypotetisk-deduktive metoden som metode for å rettferdiggjøre alle slags forskningsresultat – innom både natur- som humanvitenskap, aksepteres i dag også av framstående filosofer som ikke er strenge positivister.” (Barbosa da Silva og Andersson 1993:62).

H-G. **Gadamer** (1900-2002) hensikt med hovedverket “Wahrheit und Methode” – og som han selv kalte ”en filosofisk hermeneutikk”, var å vise ”hvordan menneskelig forståelse oppstår og utvikler seg – hvordan forståelse i det hele tatt er mulig.” (Krogh 2003:237). Man kan også si at Gadamer – med tydelig hentydning til den positivistiske tenkningen, med dette

verket hadde som mål å frigjøre hermeneutikken eller forståelselæren fra ”det videnskabelige objektivitetsbegreps ontologiske begrensninger”, som Gadamer sier det, (Gadamer 2007:253). Sentralt i Gadammers framstilling av forståelsens karakter, står begrepene førforståelse, forståelseshorisont og virkningshistorie.

Der Heidegger taler om ”forståelsens sirkel” som en ”for-struktur i tilværelsen”, henter Gadamer hos R. Bultmann uttrykket *forforståelse*. Denne handler om at enhver forståelse har utgangspunkt i en tidligere forståelse. Tittelen på Gadammers bok må imidlertid ikke forstås som at han talte for en hermeneutisk metode som skulle sikre sanne tolkninger. Tvert imot. Han gikk mot trangen til å utvikle hermeneutikk som metode, noe han forbandt med positivismens ideal på å forsøke å etterligne naturvitenskapen. For Gadamer handler forståelse om innsikt i sannheten av en oppfattelse. Den hermeneutiske oppgave er ikke minst å bringe oss i kontakt med de overleverte sannheter, med utgangspunkt i vår egen førforståelse. Gadamer bruker uttrykket *fordommer (Vormeinungen)*, omtrent som førforståelse. Og han sier at førforståelsen har karakter av fordommer, som ikke er noe negativt (jf. opplysningstiden som skulle rense ut disse), men en forutsetning for forståelse. Uten fordommer ingen forståelse. Fordommene uttrykker vår forankring i familie, samfunn og stat, kultur. Slike fordommer må imidlertid bevisstgjøres og gjennomtenkes om vi skal bli i stand til å tenke noe nytt. Men i en slik prosess vil man også oppdage at ikke alle fordommer er berettigede. Falske formeninger røper seg ved at de ikke bidrar til en overbevisende helhetsforståelse av teksten. Forståelsen tar utgangspunkt i leserens situasjon – og denne situasjon er igjen omkranset av en horisont. Denne markerer også grensene for den enkeltes forståelsesmuligheter. Men denne horisonten kan utvides! Gadamer sier at: Horisonten er det som vi vandrer inn i, og som vandrer av sted sammen med oss. For å forstå en tekst, må man la teksten eller fortiden virke inn på en selv og være medskaper av ens fordommer. Den rette form for historie må være virkningshistorie – og forståelse en virkningshistorisk foreteelse. (Til Gadamer: Krogh 2007:235-260, Jeanrond 1996:64-67, Schaanning 1993:313-323)

Gadamer fikk kritikk både av E. Betti og E.D. Hirsch, som insisterte på at teksttolkningens oppgave må være å få fram hvilken hensikt forfatteren hadde med å skrive sin tekst. Dersom tolkeren ikke har det ideal, har man ikke noe å holde tolkningen opp imot, og dermed vil det også være umulig å diskutere dens holdbarhet. H.R. Jauss og J. Habermas, angrep ikke Gadamer for å ha for lite tiltro til teksten, men for å ha for mye tiltro til den.

P. **Riceour** (1913-2005) var ikke opptatt av den tolkning som skulle trekke tekstens skjulte sannheter fram, men å avsløre dens forkledde usannheter. (Jf. Krogh 2007:261ff.).

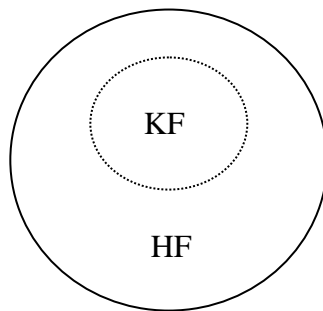
Under henvisning til Dilthey – som skarpt skiller forståelse og forklaring, ønsker Ricoeur en ”snæver komplementaritet og gensidighet” mellom forklaring og forståelse, (Ricoeur 1999:243-244). Ricoeur framholder at motsetningen mellom å forklare og forstå, er ”eksklusiv” for Dilthey – i den forstand at disse to begrepene betegner to forskjellige områder av virkeligheten, nemlig naturvitenskapene og humanvitenskapene. Denne dualismen ville Ricoeur oppheve. I forordet til den svenske Ricoeur-antologien *Från text till handling*, sier P. Kemp og B. Kristensson: ”Man kan säga at Ricoeurs författarskap från början till slut går ut på att bilägga den strid mellan förståelse och förklaring som vår kultur lider av. Den statiska dualismen ”opphävs” och en levande dialektik träder i dess ställe.” (Ricoeur 1993:14). Om Ricours intensjon sier de samme forfatterne: ”Det är den konkreta människan i den levande historien som skall förstås, men för att kunna fasthålla det konkreta måste olika teoribildningar – som ”förklarar” respektive ”förstår” – relateras dialektiskt.” (ibid.:15).

Ricoeur var altså opptatt av det komplementære forholdet mellom forståelse og forklaring, og i den sammenheng må også hans oppfatning av fortolkning klargjøres. Hans utgangspunkt var at det finnes to utgaver av fortolkningslære, (jf. Krogh 2007:276-277). Den ene tradisjonen er fortolkningen av religiøse skrifter. Her blir viljen til å lytte til et overlevert budskap sentralt, man skal finne tilbake til og holde fast ved et overlevert budskap, (jf. Barbosa da Silva og Jackson 2007:138f.). Den andre måten å forholde seg til overleverte tekster på er, iflg. Ricoeur, en øvelse i tvil. Her blir det å avsløre og å gjennomskue – at noe kanskje er helt annerledes enn det utgir seg for å være. Det er denne beskrivelsen av fortolkningsarbeidet som er utgangspunkt for slagordet ”mistankens hermeneutikk”, (Krog 2007:277).

Ricoeur framhevet at man i fortolkning av tekster måtte bruke både metoder som kan kalles forklarende og metoder som bunner forståelse. Denne samtenkningen av forståelse og forklaring knytter Ricoeur igjen til måten ha forstår en *tekst* på, (til dette, se: Krogh 2007:277ff.). Og det finne to grunnleggende måter å betrakte teksten på: Man kan betrakte den som språk (*langue*), og da ser vi på hvordan ulike strukturer dukker opp i teksten – og vi anlegger en betraktningmåte som minner om å forklare. Grunnen til dette er at vi ikke er opptatt av måten personen som står bak teksten bruker språket på, men av hvilke ubevisste strukturer som kommer til uttrykk i teksten. Eksempel på tekster som egner seg forklarende tilnærming, er eventyrtekster. Her er det som oftest ingen avsender, ingen forfatter eller noe bestemt publikum. Den andre måten å betrakte tekster på, er å se på dem som talehandling. Dersom man går ut fra at teksten er et bestemt budskap rettet til bestemte personer, framsatt av bestemte personer, på et bestemt sted til en bestemt tid – kan man si at man anlegger et

forstående perspektiv på teksten. Teksten blir da uttrykk for en bestemt persons meninger og oppfatninger – og fortolkningens oppgave blir å gjenfinne denne ”opprinnelige” mening med teksten. ”En slik fortolkning, som minner om det klassiske begrepet om forståelse, vil altså oppfatte teksten som språk i bruk, som *parole*.” (Krogh 2007:277). Det er bare denne siste måten å arbeide med tekst på som Ricoeur kaller fortolkning.

Det særegne med komplementaritetsmodellen i forhold til de to foregående, er at forholdet mellom *forklaring* og *forståelse* verken blir sett på som forskjelligartede eller motstridende begreper (som i dikotomimodellen) eller i et forhold der forståelse på mange måter ”forsvinner” i det naturvitenskapelige forklaringsbegrepet (som i enhetsmodellen). Den komplementære måten å se på forklaring og forståelse på, innebærer at man ser på forståelse som en nødvendig, men ikke tilstrekkelig betingelse for forklaring. Mao. kan man si at uten forståelse ingen forklaring – og når man har forklart noe, øker forståelsen. Men i en komplementær måte å se på forholdet mellom forståelse og forklaring på innebærer også at man fastholder at disse begrepene relaterer til forskjellige vitenskapsteoretiske tradisjoner og forhold, men de komplementerer allikevel hverandre – bl.a. på den måten at begge begrepene med god begrunnelse kan brukes på det naturvitenskapelige og det humanvitenskapelige område. Min figur 3 nedenfor forsøker jeg å visualisere dette forholdet mellom forståelse og forklaring i den komplementære modellen.

Figur 3: Komplementaritetsmodellen (KF= kausalforklaring, HF= hermeneutisk forståelse)

KONKLUSJON

Hensikten med foregående gjennomgang av ulike vitenskapsteoretiske posisjoner i forhold til debatten om forståelse og forklaring – som igjen henger sammen med debatten om forholdet mellom naturvitenskap og humanvitenskap, har vært å få fram hva som er typisk for de ulike posisjonene. Nå har gjennomgangen av ulike representanter eller talsmenn for de ulike måtene å tenke på, imidlertid vist at det kan være relativt stor spennvidde i måten de ulike vitenskaps-

teoretikerne begrunner sine standpunkt på. Men allikevel mener jeg det er grunnlag for å si noe om hva som er typisk for de ulike posisjonene. I innledningen har jeg også varslet at jeg vil klargjøre noe nærmere de ulike modellenes konsekvenser for det grunnleggende syn for ontologi og epistemologi, for vitenskapsideal og for menneskesyn. Mitt motiv for å si noe om dette er for det første å vise – som Barbosa da Silva/Andersson viser til – at alle de nevnte vitenskapsteoretiske posisjonene gjenspeiler sine respektive paradigmer, (1993:58). For det andre mener jeg det er viktig å klargjøre for meg selv hvilke grunnleggende menneskesyn, vitenskapsideal, ontologi og epistemologi jeg opererer ut fra når jeg (også innledningsvis) har markert at jeg befinner meg innenfor den såkalte komplementaritetsmodellen. Oversiktsmessig kan de ulike vitenskapsteoretiske modellenes konsekvenser for nevnte områder, framstilles på følgende måte:

	Ontologisk grunnposisjon	Epistemologisk grunnposisjon	Vitenskapsideal	Menneskesyn
Enhetsmodellen	Monistisk	Monistisk	Monistisk	Reduksjonistisk/ materialistisk
Dikotomimodellen	Dualistisk	Dualistisk	Dualistisk	Dualistisk
Komplementaritetsmodellen	Holistisk	Holistisk	Holistisk	Holistisk

Figur 4: Ulike vitenskapsteoretiske modellens konsekvens for ontologi, epistemologi, vitenskapsideal og menneskesyn

Når jeg her sier at enhetsmodellen har en *monistisk* ontologisk grunnposisjon, innebærer det nettopp det som det valgte modellnavnet fanger opp – nemlig at det bygger på en grunnleggende *enhetsforståelse* av tilværelsen eller virkeligheten. Denne enhetsforståelse er i dette tilfelle ikke av idealistisk eller metafysisk type, men av *materiell type* (jf. Marc-Wogau 1969:118/monisme). At den epistemologiske grunnposisjon i enhetsmodellen er monistisk, innebærer – som er tydeliggjort gjentatte ganger i tidligere gjennomgang av enhetsmodellen, at vegen til viten eller sann erkjennelse, er kun én. At vitenskapsidealet er monistisk innebærer at man har det syn at det kun finnes én sann vitenskap og vitenskapelig metode som kan nærme seg den erkjennbare virkelighet. At menneskesynet i enhetsmodellen eller i den positivistske grunnposisjon er *reduksjonistisk*, innebærer at synet på mennesket er begrunnet primært i naturvitenskapelig kunnskap. Det er mennesket som biologisk organisme som er mest interessant, mens mennesket som sosialt, kulturelt og åndelig vesen ikke har samme status. Mennesket blir dermed sett på som et biososialt utviklingsprodukt. Et slikt reduksjonistisk

menneskesyn er også *deterministisk* – noe som bl.a. innebærer at mennesket ikke har fri vilje, (Barbosa da Silva 2006:35-40). Nå må det imidlertid også kunne sies at det ikke bare er menneskesynet i den positivistiske modellen som framstår som reduksjonistisk, men totaliteten i måten å tenke på. De fleste vil nok i dag være enige i at både virkelighetsforståelsen og synet på hvordan sann kunnskap tilegnes, framstår som reduksjonistisk med denne måten å tenke på. Dermed kan man også si at vitenskapsidealet gjør det.

Når den dikotomiske modellen kan sies å være ”gjennomført” *dualistisk* – både når det gjelder ontologi, epistemologi, vitenskapsideal og menneskesyn, innebærer det at man opererer med to ulike virkeligheter – nemlig den naturvitenskapelige og den humanvitenskapelige. Man framholder også at det finnes to ulike – men likeverdige – måter å skaffe seg kunnskap om disse ulike virkelighetene på, nemlig naturvitenskapelig kausalforklaring og hermeneutisk forståelse. Dermed blir også vitenskapsidealet dualistisk. At menneskesynet i modellen blir dualistisk, innebærer at man – for å skaffe innsyn i hva mennesket er, må betrakte det fra to grunnleggende forskjellige synspunkt. Selv om det kan ligge et viktig anliggende i denne måten å forstå vitenskapelig tenkning og virkemåte på – i at både studieobjekt og metodebruk er forskjellig om man snakker om naturvitenskap og humanvitenskap, er en slik gjennomført dualistisk tenkemåte uholdbar – ikke minst om man tar utgangspunkt i ontologien. ”Virkeligheten” som både naturvitenskap og humanvitenskap har som ”studieobjekt” er nemlig én – selv om den er flerdimensjonal og mangfoldig – og dermed kreves ulike og et mangfold av tilnæringsmåter som ikke behøver å være i konflikt med hverandre. Av dette følger at man ikke kan se på den kunnskap man skaffer seg om denne virkeligheten, som dualistisk i den forstand at det er snakk om to prinsipielt forskjellige kunnskaper, men at kunnskapen kan ha forskjellig karakter. Av dette følger også (og som ikke minst talsmenn for komplementaritetstenkningen framholder), at forklaring og forståelse brukes og må brukes både i naturvitenskap og humanvitenskap.

Når jeg framstiller komplementaritetsmodellen som ”gjennomført” *holistisk* (jf. Fig. 4), betyr det at ”helheten er bestemmende i forhold til delene” (Marc-Wogau 1969:75/holisme; Føllesdal og Walløe 2000:147-151) i den forstand at dersom man ser på virkeligheten som én, men ikke i positivistisk betydning, men som en helhet som man må bruke både naturvitenskapelig og humanvitenskapelig tilnærming for å forstå og forklare. Som tidligere gjennomgang av representanter for denne tenkningen har vist, finnes det ikke noe tett skott mellom forståelse og forklaring med denne posisjonen. Man må forstå noe for å kunne forklare det, og man forklarer noe fordi man kan si man har forstått det. I dette kan man

også si det ligger et vitenskapsideal. I forhold til menneskesyn, vil man selvfølgelig ikke fornekte at mennesket er et biologisk vesen og som må ”utforskes” som det, men i god humanistisk tradisjon vil man framheve mennesket som et unikt åndsvesen og med en personlighet som er særegen. Man vil også framheve mennesket som aktivt, selvstyrende, målrettet og handlende vesen – med handlinger som er indenderende (og ikke bare *reaksjoner* som man forstår det i en empirisk-positivistisk tradisjon). Man vil også framheve at mennesket er *et sosialt vesen* som har evner til kreativ og systematisk samhandling, kommunikasjon og interaksjon med andre mennesker.

I min avhandling *Konsept og endring* (2009) bruker jeg – som jeg også nevnte innledningsvis, begrepene *forstå* og *forklare* på en komplementerende måte. Siden studien er av kvalitativ karakter – der jeg i hovedsak bruker kvalitativt intervju og fenomenologisk-hermeneutisk metode, har jeg naturlig nok et hovedfokus på *å forstå* (i hermeneutisk forstand) det empiriske studieobjektet jeg har valgt. Men jeg er også opptatt av *å forklare*, ikke minst i forbindelse med bruk av teorier for å tolke det fenomen jeg undersøker. Jeg støtter meg også til Langdridge som definerer teori som ”systemer av ideer eller utsagn som forklarer et fenomen” (2006:34). Teoriens forklarende funksjon handler i min avhandling om flere forhold: Noen teorier kan forklare en kausal sammenheng (jf. årsaksforklaringer), mens andre kan forklare menneskers måte å handle på (jf. motivforklaringer). Det kan også være at en teori kan gi en god forklaring ut fra den meningssammenheng noe opptrer. Videre kan en teori presenteres som en modell som kan forklare en bestemt del av virkeligheten. I min avhandling avslutter jeg med det jeg kaller en *forklaringsmodell* til det fenomen jeg har undersøkt. Og endelig er det aktuelt for min avhandlings vedkommende å tale om funksjonell forklaring, der altså et bestemt fenomens funksjon forklares mer inngående. (Jf. Lübcke 1988:179-180 og Marc-Wogau 1969:59). Jeg mener også at jeg med dette essayet har vist at jeg står i en velbegrunnet og anerkjent vitenskapsteoretisk tradisjon med å bruke begrepene slik jeg faktisk gjør.

Litteratur:

- Brown, E.** 1998: *Vitenskapsfilosofi*, Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS
- Barbosa da Silva, A.** (red.) 2006: *Etikk og menneskesyn i helsetjeneste og sosialt arbeid*, Gyldendal Norsk Forlag AS.
- Barbosa da Silva, A.** og **B. Andersson** 1993: *Vetenskap och människosyn i sjukvården. En introduktion till vetenskapsfilosofi och vårdetik*, Team Offset, Malmö, Sweden
- Barbosa da Silva, A.** (ed.), **D.H. Jackson** 2007: *From the History of Religions to Biblical Hermeneutics. An analysis of some necessary conditions for a reasonable interpretation of Mircea Eliade's and Paul Ricoeur's works*, Alpha Beta Sigma, Uppsala
- Barbose da Silva, A.** og **R. Salvesen** 2009: *Vitenskapelige begreper og tradisjoner*, Ansgar Teologiske Høgskole, upublisert manus.
- Føllesdal, D.** og **L. Walløe** 2000: *Argumentasjonsteori, språk og vitenskapsfilosofi*, Universitetsforlaget
- Gadamer, H.-G.** 2007: *Sandhed og metode. Grundtræk af en filosofisk hermeneutikk*, Akademica, Århus, 2. Udgave
- Jeanrond, W.** 1994: *Thological Hermeneutics. Development an Significance*, SCM Press Ltd.
- Kjørup, S** 1996: *Menneskevidenskaberne. Problemer og traditioner i humanioras videnskabsfilosofi*, Roskilde Universitetsforlag
- Krogh, T.** 1993: "John Stuart Mill", i: *Vestens tenkere*, H. Aschehoug & Co., Oslo, side 535-544
- Krogh, T.** m.fl. 2003: *Historie, forståelse og fortolkning: De historisk-filosofiske fags fremvekst og arbeidsmåter*, 4. utgave, Gyldendal Norsk Forlag AS
- Langdridge, D.** 2006: *Psykologisk forskningsmetode. En innføring i kvalitative og kvantitative tilnærminger*, Tapir Akademisk Forlag, Trondheim
- Lübcke, P.** (red.) 1988: *Filosofilexikonet*, Bokförlaget Forum, Stockholm
- Marc-Wogau, K.** 1969: *Filosofisk leksikon*, Fabritius & Sønners Boktrykkeri
- Nordenfelt, L.** 1979: *Kunskap – värdering – förståelse. Introduktion till humanvetenskapernas teori och metod*, Liber Förlag, Malmö
- Popper, K.** 1981: *Fornuft og rimelighet som tenkemåte. Utvalgte essays*, Perspektivbøkene nr. 68, Dreyer
- Ricoeur, P.** 1993: *Från text till handling. En antologi om hermeneutik redigerad av Peter Kemp och Bengt Kristensson*, Brutus Östlings Bokförlag, Symposion AB, Stockholm/Stehag

Ricoeur, P. 1999: "Hva er en tekst? – forklare og forstå", i: J. Gulddal og M. Møller 1999: *Hermeneutik – en antologi om forståelse*, Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag A.S, side 238-261.

Schaanning, E. 1993: "Hans-George Gadamer", i: *Vestens tenkere*, H. Aschehoug & Co., Oslo, side 373-323

Seglem, E. 2001: *Vitenskap, teknologi og samfunn*, Cappelen Akademisk Forlag, Oslo